

PETAR ŠIMUNOVIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zrinski trg 11, HR-10000 Zagreb
petar@hazu.hr

MOLIŠKI HRVATI I NJIHOVA IMENA
MOLIZE I DRUGA NASELJA U JUŽNOJ ITALIJI U MOTRIŠTU
TAMOŠNJIH HRVATSKIH ONOMASTIČKIH PODATAKA

*“Izvidaj, povidaj, kogodi će slišat, štogodi će do tebe ostat!”
moliški Hrvat*

Slavenskih imena u srednjoj i južnoj Italiji bilo je mnogo već od ranoga srednjeg vijeka, a osobito iz razdoblja od 15. do 17. stoljeća. Autor u tim slavenskim imenima prepoznaje i tumači njihovo hrvatsko podrijetlo.

A. Antroponomastičke bilješke

Hrvatske seobe u srednju i južnu Italiju započele su rano u srednjem vijeku. Hrvatska iseljavanja u pokrajinu Molize zbivala su se u slijedu od 15. do 17. stoljeća te preživjela u blijedim ostacima do danas. Hrvatski doseljenici bili su osobito brojni u trima selima: *Acquaviva Collecroce* – hrvatski *Krùč*, *Montemitro* – hrvatski *Mundimtar* i *San Felice* – hrvatski *Stifilič* / *Filič*.

Zbjeg u Italiju iz istočnoga jadranskog primorja nije ostavio pisanih svjedočanstava o kraju iz kojega su doseljenici potjecali. Danas s pravom držimo da je tim izbjeglicama u Molizama prazavičaj bio u Makarskome primorju.

Hrvatska je dijaspora krajem srednjega i početkom novoga vijeka jedna od najranijih i najvećih u Europi. Ona je u demografskom smislu za Hrvate imala pogubnih posljedica. Hrvati su poput Ahasvera, od prvih doseoba pa do današnjih dana, lutali svijetom. Tako je bilo i u moliških Hrvata.¹

¹ Krajem 19. stoljeća mnogi se moliški Hrvati sele u Australiju. U Perthu imaju do danas jaku koloniju. Oni koji su ih posjetili kažu mi kako se u javnom životu sporazumijevaju na engleskom, kako u obiteljima govore moliškohrvatskim (danas već prilično rastrojenim) jezikom, dok su talijanski jezik uglavnom zaboravili. O tome posredno svjedoči Giuseppe Cicanese: »Z one ban(d) mora su do(š)li naši didi. A sa(d) jope po moru gredu naša dica po svitu«.

Jadransko more oduvijek je vezivalo nasuprotne obale.² Prijeplovi ili *prehodišća*, kako su Hrvati s dubrovačkog područja govorili o svojim prijeplovima,³ ne naviknuti na pomorstvo i prijeplove između otoka i na one duge prekomorske. Pavao Đakon u svojoj *Historia Langobardorum*, IV, 44, navodi kako je 642. jedna ratoborna skupina Hrvata preplavila Jadransko more s “multitudine navium” i iskrcala se u vojvodstvo Benevento blizu Siponta (danas Manfredonia). Ne zna se je li taj pohod bio samostalan ili u savezu s Bizantom.

U povijesnim spisima iz 10. i 11. stoljeća spominju se slavenski upadi u Kalabriju, na poluotok Gargano.⁴ Prof. G. Rohlfs je u garganskim dijalektima otkrio podosta hrvatskih leksičkih ostataka te zabilježio i dva toponima *Peschici*⁵ i *Lesina*⁶. Upravo ta dva toponima čuvaju nezamijenjen praslavenski jat /ě/. U ojkonomu *Peschici* prepoznajem ishodišnji lik **pěsk-*, u kojem je liku osim jata sačuvan skup šč (< *skj) i romansko /i/ kao supstitut slavenskom slabom poluglasu /ь/.⁷ Ovi ostvaraji jezičnih supstitucija pokazuju da su oba toponima kudikamo veće starine od hrvatske doseobe iz 15. i 16. stoljeća i da pripadaju starijem, čakavskom sloju hrvatskih garganskih doseljenika.⁸

² Vidi G. Alessio, *Apulia et Calabria nel quadro della toponomastica mediterranea*, *Atti e memorie del VII congresso internazionale di scienze onomastiche*, I, Firenze 1962., 66–129; M. Doria, *Riflessioni sulle concordanze toponimiche preromane tra le due sponde dell' Adriatico*, *Abruzzo*, 18, 1979, 11–39; M. G. Tilileti Bruno, *Popolazioni italiane e popolazioni illiriche: rapporti linguistico-culturali*, *ibidem*, 41–54. Na davne trgovačke veze između Pescare i Salone (CIL, 9, 3337) vidi u radu M. de Giovanni, *Appunti e questioni di toponomastica abruzzese*, I, I nomi locali della provincia di Pescara, *Quaderno X di Rivista Abruzzese*, Lanziano, p. 18, bilj. 20. Iz njegova rada *Il contributo della toponomastica al problema della presenza slava nell'area medio adriatica occidentale*, *Romania et Slavia Adriatica*, Festschrift für Žarko Muljačić, Homberg 1987., 431–453, crpim ove podatke.

³ Vidi P. Šimunović, *Toponomastičke značajke dubrovačkog otočja*, u knjizi P. Šimunović, *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, ed. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005, str. 119, 266, 269.

⁴ M. de Giovanni, *o. c.*, str. 433.

⁵ Iz Peskića je potekao poznati hrvatski leksikograf Jakov Mikalja, koji je svoj zavičaj u hrvatskome imenskom liku nazvao *Pještica*. Podrobnije vidi u knjizi *Dizionario di toponomastica. Storia e significato dei nomi geografici italiani*, Ed. Utet, Torino, 1990., 483–484.

⁶ *Lesina* na Garganu nalazi se 57 km od Foggiae. God. 878. – 972. navodi se: *de finibus Lesena*. Neki u tom toponimu vide mediteransku osnovu *les* ‘ponor’ (G. Alessio, *Appunti sulla toponomastica pugliese* 13, 1942: 180), drugi ga poistovjećuju s *alisina* ‘blato’, treći opet u toj riječi prepoznaju slavensku osnovu *lěsb*, *lesina* ‘šuma’. Tako G. Rohlfs izvodi pridjev *lěsbne* od *lěsb*, kao što je, po njemu, i u toponimu *Lesina*, hrvatsko ime za Hvar, te upozorava na prisutnost »stare srpskohrvatske naseobine na poluotoku Garganu«. Vidi *Dizionario di toponomastica. Storia e significato dei nomi geografici italiani*, Ed. Utet, Torino, 1990., 351.

⁷ Kao u istriotskim apelativima *lonizzo* (< **лоньсь*), *kolizzo* (< **кольсь*), u do danas sačuvanim toponimima na Brijunima (vidi P. Šimunović, *Brijuni*, *Jezik* 31/2, 1983., 33–45).

⁸ P. Šimunović, *Antroponimija hrvatskih naseljenika u južnoj Italiji*, *Zbornik VI. Jugoslovenske onomastičke konferencije u Donjem Milanovcu*, 9. – 12. 10. 1985., ed. SANU, Naučni skupovi 37. Odeljenje jezika i književosti 7, Beograd, 1987., 445–456.

U 12. stoljeću potvrđeni su i drugi toponimi u slavenskoj prilagodbi, kao što je *Castelluccio* (Kasteluč) *degli Schiavoni*⁹, *San Vito degli Schiavoni*, te mnoge druge imenske prilagodbe.¹⁰

U drugom razdoblju od 13. do 15. stoljeća mnogo je više svjedočanstava slavenske (tj. hrvatske) prisutnosti, koje je naveo V. Makušev.¹¹ *Slavi cum casalibus* u pokrajini Otranto god. 1290., *Castellucium de Sclavis* u Capitanati god. 1305., *casale Sclavorum* u pokrajini Laverno god. 1306., *clerici de Schlavis* u biskupiji Trivento god. 1328., *S. Martini in Sclavis* u biskupiji Marsia krajem 13. stoljeća, *S. Nikolò degli Schiavoni* u Vastu god. 1362.¹² To je doba jakih pomorskih, međudržanskih, trgovačkih veza, uključivši u njih i trgovinu robljem.

Spomenuti Serafino Razzi, prior dominikanskog samostana u Vastu, pisao je u *Cronica Vastese* (1576. – 1577.) kako su Slaveni, došavši preko mora, osnovali u Molizama naselja *San Felice*, *Montemitro*, *Collecrocce*, *Patticata*, *Palata*, *Tavenna*, *Ripalta*, *S. Giacomo degli Schiavoni*. Drugi su se naselili u *Vastu*, *Forcabolani*, *San Silvestru*, *Vacriju*, *Casacanditelli*, *Francavilli* na moru, te u *Abruzzi*, u *Capellu* i drugdje. U Rimu je za hrvatsku (ilirsku) pastvu osnovana Ilirska bratovština sv. Jerolima, koju je potvrdio papa Nikola IV. (1452.), o čemu je S. Razzi pisao u spomenutoj *Cronica Vastese* 1576. – 1577.¹³

Glavnina šklavunskih naselja u južnoj Italiji nastala je krajem 15. i u 16. stoljeću. Kako je riječ o prilično dobro očuvanim moliškim naseljima, valja ustvrditi kako je o njima najpodrobnije pisao Milan Rešetar.¹⁴ On je istražio prisutnost Šklavuna i izvan pokrajine Molize: Marche, Abruzzi, Matera, Avellino, Salerno, Brindisi, Foggia... O moliškim Hrvatima pisali su i mnogi drugi tražeći im ishodišnje podrijetlo s druge strane Jadrana. Ruski povjesničar V. Makušev (s M. S. Drinovom) istraživao je slavenske doseljenike u Napulju i Palermu. On je od njih čuo "staroslavenske riječi" *rab*, *teg*, *kut*, *dom*, *gredem* itd. i zaključio je da je riječ o bugarskoj populaciji, očito neupućen da se te riječi govore u prekomorskoj sred-

⁹ *Castelluccio* (*castellu* + lat. sufiks *-uculus* > tal. *-ucchio* > *-uč*). Godine 1180. *casale Castelluccio de Sclavis*, *Castelluccio degli Schiavoni*, v. *Dizionario di toponomastica...*, o. c., 170.

¹⁰ Sinonimni etnonimi: *Slavi*, *Schiavoni*, *Sclavuni*, *Illyrici*, *Dalmatini*, *Croati* različito su se upotrebljavali u identifikaciji hrvatske populacije.

¹¹ V. Makušev, *Monumenta historica Sclavorum meridionalium vicinorumque populorum et tabularis bibliotecis italicis depromta*, Varšava, 1874.

¹² U ovom potonjem naselju zabilježio je dominikanac Serafino Razzi iz 16. stoljeća šest vrlo učestalih riječi u frekventnome genitivnom obliku: *cruca* (= kruha), *mesa*, *sira*, *iaia* (= jaja), *vina* i *vode* (*Cronica Vastese*, 1576. – 1577.).

¹³ Vidi *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, ed. Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb, 1975., 1043–1044. Drži se da iz tih naselja potječe veliki papa Siksto V. Peretti(ć) iz Monfalte, u čijoj se kući tada govorilo hrvatski. Međutim *Cronica Vastese* to ne spominje, jer je pisana desetak godina prije nego je Felice Peretti postao papom.

¹⁴ M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens*, *Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung*, IX, Wien, 1911.

njodalmatinskoj čakavštini.¹⁵ Risto Kovačević govorio je o »srpskim naseobinama u južnoj Italiji«. ¹⁶ J. Aranza je smatrao da su došli iz zadarskog područja. ¹⁷ J. Gelcich njihov stari zavičaj smješta u dubrovačko-bokeljsko područje. ¹⁸ P. T. Badurina drži da su u južnu Italiju došli iz Istre. ¹⁹ M. Pantić tvrdi da su to »nesrećni Sloveni iz Srbije, iz Bosne i Hercegovine (najzad i sa Primorja), koji su pred turskim zavojevačem stigli u Italiju«. ²⁰ J. Smodlaka, ²¹ J. Barač, ²² M. Rešetar, ²³ D. Brozović²⁴ i P. Šimunović²⁵ smatraju da su moliški Hrvati došli izravno i posredno iz Makarskog primorja.

Kad bi moliški doseljenici bili Srbi i ljudi s unutrašnjosti Balkana, kako hoće R. Kovačević i M. Pantić, ili iz Crne Gore, kako misle neki talijanski istraživači,²⁶ valjalo bi iznaći povijesne dokaze i valjane odgovore na jezična i druga pitanja koja postavljam.

¹⁵ V. Makušev, *Monumenta historica Slavorum Meridionalium...*, Varšava, 1874.; Zbornik ORJASIAN, 1871.; vidi npr. i P. Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, ed. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., *sub voce*.

¹⁶ Vidi *Glasnik Srpskog učenog društva* 62, Beograd, 1885., 273–340. On svoj izvještaj počinje ovako: »Uzmite kartu Italije, pogledajte joj u istočnu obalu, malko izviše one glavine Gargana što ono gleda u ponosni Dubrovnik miloga nam srpskog primorja, – naći ćete Molize.

Ondje je cvalo devet lijepih srpskih naseobina, od kojih danas ima 16.000 duša. Tri od tih naseobina, preko 4.000 duša, još čuvaju srpski jezik i veseli srpski običaj nalaganja božitnjeg badnjaka kao zavjeta. S ponosom se kazuju Srbi, na srcu im je napredovanje naše drage Srbije. U odličnijim kućama do slike Njihovih Veličanstava kralja Milana i kraljice Natalije ... I obradovaše se što im ja mogoh razdijeliti stotinjak slika slavnoga oca novije srpske književnosti Vuka ...«.

I tako sve dalje. A ti Šklavuni donedavno (u 20. st.) za Kovačevićeva posjeta nisu znali ni ime svojega matičnoga naroda, ni naziva svojega jezika, ni ime pokrajine sa sučelnog primorja otkud su došli njihovi predci podižući i popravljajući kuće i obnavljali crkve posvećujući mnoge titularima kojima su se utjecali u napuštenim zavičajima.

¹⁷ J. Aranza, Woher die südslawischen Kolonien in Südtalien, *Archiv für Philologie*, XIV, Berlin, 1892., 78–82.

¹⁸ J. Gelcich, *Colonie slave nell' Italia meridionale*, Spalato, 1984.

¹⁹ P. T. Badurina, *Rotas opera tenet arepo sator*, Roma 1950., 55. str. (zagonetnog naslova i istog unazadnog čitanja).

²⁰ M. Pantić, Nepoznata bugarštica o despotu Đurđu i Sibirjanin Janku iz XV veka, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, XXV, 1977., 421–439.

²¹ J. Smodlaka, Ostanci jugoslavenskih naseobina u donjoj Italiji, *Hrvatska misao*, III, 1904.; isti, Posjet apeninskim Hrvatima, Zadar, 1906. (posebni otisak).

²² J. Barač, *Hrvatske kolonije u Italiji*, Split, 1904.

²³ M. Rešetar, o. c.

²⁴ D. Brozović, O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije, u: *Makarski zbornik*, Makarska, 1970., 381–405.

²⁵ P. Šimunović, Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica, *Narodna umjetnost*, 21, Zagreb, 1984., 53–68.

²⁶ F. S. Perillo u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. LI–LII, 1–4, Beograd, 1988., 23–53.

1. Otkud tim doseljenicima zapadnoštokavski dijalekat ikavskoga izgovora s ponešto retardiranim novoštokavskim naglaskom (*těta, sěstra, dōlac...*)?

2. Otkud u njihovu govoru čakavske pojave kao što su: a) *d' > j: prěja, tūj*; b) šćakavizam *nišće*; c) tzv. jaka vokalnost u riječima: *mālin, zāli, mǎnon*; d) refleks prednjeg nazala *ɛ > a* iza palatala u riječima: *zājāt, òjāt* 'oduzeti'; e) nezamijenjen skup /**čьr/* u leksemima: *črīvo, črv, črčak, črklje* 'čvarci'; f) odakle čakavski oblici: *bīmo, bīte* (pored *bismo, biste*); g) kako objasniti lekseme s /*re/* umjesto /*ra/*: *kresti, resti, repak* 'vrabac'; h) otkuda mnogi leksemi karakteristični u čakavskom (gdjekad i u zapadnoštokavskom): *driv, dubrava* 'šuma', *jelitica* 'kobasica', *múka* 'brašno', *oganj, saža* 'čađa', *spuž* 'puž', *teg* 'posao', *žrt* 'vino', *željud* 'žir', *žužnja* 'uzica za cipele', *lačan* 'gladan', *brīžan* 'jadan', *tovar* 'magarac'..., pogotovo ako su ti doseljenici, došavši iz Srbije despota Đurđa, kako navodi M. Pantić,²⁷ samo kratko, »tek usputno boravili na Primorju«?

3. Kako onda protumačiti u moliškohrvatskim govorima dalmatizme:²⁸ *puč* (< **puteu-*), *pršut* (< **perexsū(c)tu-*), *žmuja* (< **modiolu*), koje su fonetske supstitucije nastale mnogo prije 12. stoljeća, kad se već taj dalmatski jezik nije govorio?

4. Kako to da turski imenički i imenski leksik u desetljećima pod turskim zulumom (Srbija je pala pod Turke 1459., Bosna 1463., Hercegovina 1483.) nije ostavio baš nikakva traga u moliških Šklavuna?

Ništa od toga!

Nositelji ovoga biokovsko-cetinskog dijalekta uglavnom su se nalazili na tlu nekadanjeg njihova obitavanja. Ovi stanovnici, od kojih su mnogi vlaščkoga podrijetla katoličke vjeroispovijesti, a ikavskoga govora i nazivali su se *Ćićima*, selili se i prema zapadu te ostajali u malim oazama u Dalmatinskoj zagori (*Vlahorija*), u Lici (*Čiče* na vrelu Une), u Podvelebitu (*Krmpote*), na Krku (*Dubašnica* i *Poljica*) i osobito u Istri (u *Ćićariji* i drugdje), gdje su se održali do danas.²⁹ Drugi su otplovidili preko mora (izravno ili s usputnih postaja prema Istri) u južnu Italiju.

Na zemljovidu *Theatrum orbis terrarum* iz 1570. godine nizozemski kartograf Abraham Ortelius upisao je na području zapadno od Gargana, u današnjoj pokrajini Molize, ime *DALMATIA*, koje valja tumačiti, u stoljeću hrvatske doseobe i pojave ovoga atlasa, ne samo kao zemljopisni pojam nego kao odraz povijesnih zbivanja, kako je to često slučaj u kolonijalnoj onomastici.³⁰

Dijalekat kojim govore moliški Hrvati nalazio se u makarskom području u bliskom susjedstvu s čakavskim govorima, a u južnoj Italiji nadslojili su supstrat-

²⁷ M. Pantić, *ibidem*.

²⁸ Tj. riječi koje su iz staroromanskog (dalmatskog koji je izumro u Dalmaciji u 12. st.) jezika ušle kao prilagođenice u hrvatski jezik.

²⁹ Z. Mirdita, *Vlasi starobalkanski narod*, ed. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009., 125–131.

³⁰ Usporediti valja nešto istočnije i toponim *Sklavunija*, D. Brozović, *o. c.*, 388.

ne, još prije nadošle čakavske govore. Samo tim činjenicama mogu se objasniti strukturalne i jedinačne čakavske pojave u moliškohrvatskoj fonetici, morfologiji, tvorbi, akcentu i leksiku.

O makarskoj prapostojbini moliških Hrvata svjedoči nošnja, nazivi za nošnju, pučka predaja da su došli »s *one ban(d)e mora*«, tj. sa sučelne, nasuprotne obale.

Živa je priča o plemenu Mirkovih s nadimkom *Mrlakin* (= Morlak) i njihovim dvorima u staroj postojbini. Te ruševine sam prije koju godinu posjetio na Baćinskim jezerima. Čuvao se običaj "*fešta do maja*". Pjevale su se mnoge narodne pjesme kao na primjer "*Divojka ke svitja nabrala*", "*Oj divojko rodna*", a one su veoma slične pjesmama zabilježenima u srednjoj Dalmaciji i zapadnoj Hercegovini.³¹

O prapostojbini moliških Hrvata najviše svjedoči jezik opisan u Rešetarovoj monografiji i u rječnicima kao što je onaj Agostine Piccoli (u suradnji s Antonijem Sammarinom, Snježanom Marčec i Mirom Menac-Mihalić), *Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra – Dizionario dell' idioma croato-molisano di Montemitro*, te iste godine tiskani rječnik Kruča, *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*,³² te u radu "Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise" autora: Anite Sujoldžić, B. Finke, P. Šimunovića i P. Rudana.³³ Ti su autori odredili bazični vokabular, tj. fond riječi za neke temeljne kategorije općeljudske djelatnosti (nazivi za dijelove tijela, nošnju, biljke, domaće životinje, kućne proizvode, rodbinske nazive, dane u tjednu, tabuirane izraze i osnovne pojmove duhovne kulture), koji su nazivi otporniji na mijenu i utjecaje sa strane. Istražujući isti bazični leksik na određenom broju dijalektnih punktova, pokazuje se stupanj srodnih riječi koje se fonetski, akcenatski, morfološki, tvorbeno i semantički "pokrivaju". Rezultati usporedbe moliškoga bazičnog leksika s ostalima pokazali su bliske veze s govorima Sumartina (Brač), Sućurja (Hvar), Račišća (Korčula), koja su naselja nastala otprilike u isto doba kada i moliška doseobom iz Makarskoga primorja i neposredne unutrašnjosti, a onda, zajedno, upućuju na vezu s istarskim punktovima jugozapadne i zapadne Istre (Medulin, Rakalj, Kaštelir, Kaldir i Rovinjsko Selo), koja su naselja nastala doseljavanjem stanovništva iz makarskog zaleđa i zapadne Hercegovine.³⁴

³¹ I. Kačarov, *Tjedan moliških Hrvata* (brošura), 16. – 21. VI. 1996., Zagreb.

³² Prikaz rada na tim rječnicima vidi u osvrtu P. Šimunovića: "Izvidaj, povidaj, kogodi će slišat, štogodi će do tebe ostat" u knjizi *Hrvatska prezimena*, ed. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., 449–503.

³³ *Rasprave Zavoda za jezik* 13, Zagreb, 1987., 117–145. Vidi i usporedi tekstove u knjizi P. Šimunovića, *Čakavska čitanka – Tekstovi – prikazbe – priručni rječnik – bibliografija*, izd. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2011., 251–277.

³⁴ A. Sujoldžić, B. Finka, P. Šimunović, P. Rudan, Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija, *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 13, Zagreb, 1987., 117–146 s prilozima.

Najviše podataka za identitet moliških Hrvata pružaju osobna imena, prezimena i toponimi. U današnjim trima moliškim naseljima sačuvana su prepoznatljiva hrvatska prezimena, i to:

– u Kruču: *Jaccusso, Lali, Matijacci, Mileti, Mirco, Dapiccio, Pecca, Radi, Tòmizzi, (I)Veta* i dr.

– u Filiću: *Blasetta, Gliosca, Petrella, Radata, Zara* i dr.

– u Mundimitru: *Blascetta, Giorgetta, Lali, Miletti, Mirco, Staniscia* i dr.³⁵

Unatoč prohujalim stoljećima odnarođivanja lako je u tim prezimenima prepoznati hrvatske imenske likove: *Jakaš, Jureta, Lalić, Matijač(ić), Milet(ić), Papić, Peko, Peršić, Rad(ić), Tomič(ić), Iveta, Blažeta, Joško, Petrela, Radet(ić), Zaro* (usp. *Zadro*), *Staniš(ić)*...

Mnoga od njih, s još nekim prezimenima, zapisao je J. Smodlaka početkom 20. stoljeća. Neka se podudaraju s današnjima: *Jacusso, Matasa, Mataccio, Miletta, Mirco, Papiccio, Peca, Peccu, Radi, Staniscia, Tomizzi, Radatta, Marcovicchio* te *Jacovina* u Taverni, *Smigliani, Gorgolizza* (Gurgurica).³⁶

U 16. stoljeću na poluotoku Garganu, na kojem smo već spomenuli toponim *Dalmatia* te imena rta *Porto Croatico* i uvale *Valle Croatica*,³⁷ koji posredno upozoravaju na kraj otkud je ta populacija došla te na vjersku i etničku pripadnost tih doseljenika, zabilježena su prepoznatljiva prezimena: *Dragoja, Pastrovicchio* (Paštrović: *pastar* ‘šaran’), *Budinizza, Marovicchi, Vocenischio* (Vučinić), *Anfizza, Bogonicchio* (Bogunić), *Stramacchio* (Stramač), *D’ Ivani Radogna, Angelichio* (Anđelić), *Milicchio* (Milić), *Vucinicchio, Anticchio, Jacovino*, te prezime *Micaglia*³⁸ iz već spominjanog mjesta *Peschici* itd.³⁹

Iz notarskih protokola Mandere M. Rešetar ispisao je neka osobna imena i patronime u službi prezimena, a odnose se na kraj 15. i 16. stoljeća, tj. na doba doseljavanja s istočnojadranskog primorja. To su: *Radichio* (Radić), *Radovanus* (Radovan), *Bucasini* (Vukašin), *Stanissa* (Staniša), *Radongha / Radonio / Radonghya* (Radonja), *Radovitus* (Radovit), *Mirzu* (Mirač), *Tvrhi* (Tvrtko), *Dobres* (Dobreša), *Radolla* (Radul), *Vucichio* (Vučić), *Vuci* (Vuk), *Milizza* (Milica), *Stana, Petrus, Bose* (Bože), *Vera, Mira, Blasius* (Blaž), *Bilac* (Bilak) itd.⁴⁰ Hrvatska osobna ime-

³⁵ S. Krpan, *Od Karaša do Biferna*, Zagreb, 1988., osobito str. 295–313.

³⁶ J. Smodlaka, *Posjet apeninskim Hrvatima*, Zadar, 1906., p. o.

³⁷ Vidi Jelka Vince-Pallua, Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji, u spomenutoj brošuri *Tjedan moliških Hrvata*, 16. – 21. lipnja 1996. Zagreb, str. 20.

³⁸ O prezimenu *Mikalja* vidi podrobnije u mojoj knjizi, P. Šimunović, *Hrvatska prezimena*, ed. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., 260–261.

³⁹ Mate Hraste, Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana, *Kolo Matice hrvatske*, 5, Zagreb, 1963., 615 i d.

⁴⁰ M. Rešetar, o. c., 35–36.

na i prezimena zapisana su i drugdje u okružju Gioie del Colle.⁴¹

Imenski se repertoar u spomenutim povijesnim spisima bitno ne povećava, ali unatoč tomu upozorava na bitne činjenice.

1. Neustaljenost imenskih likova, jer Hrvati doseljeni u Italiju do kraja 16. stoljeća još nisu imali stalna, neizmjenljiva i nasljedna prezimena, koja su se u puku netom ustaljivala u zapadnoj kršćanskoj ekumeni nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), otkad se vode matice rođenih, vjenčanih i umrlih. U zapisu prevladava imensko-prezimenski obrazac po talijanskom uzoru. Još početkom 20. stoljeća J. Smodlaka bilježi u Kruču prezime *Miletta*, koje danas glasi *Miletti* u prilagođenu liku talijanskih patronima.

2. U funkciji hrvatskih prezimena dolaze: a) patronimi na *-ović*: *Marovicchio*, *Marcovicchio*, *Pastrovicchio*; b) deminutivno-hipokoristični likovi na *-ić*: *Vucenichio*, *Popicchio*, *Milicchio*; c) priimci nadimačkog postanja: *Vecera*, *Tosti*, *Poganizza*, *Bilac*, *Berhizz* (= Brkić); d) priimci etničkog postanja: *Klissa*, *Lisa*, *Zara*, *Rauzei*, *Schiavone*, ~ *di Corzula*, ~ *di Traù*, ~ *di Ciuppana* (= Šipan), ~ *de Raguzza*; e) prezimena tvorena u novoj postojbini od talijanskih leksičkih osnova: *Curic* (: tal. *ciurle* 'vjeverica u abruškom dijalektu'), *Scaramucchio* (= Skaramučić: god. 1799. kuma *Vicenza Scaramucchio di Schiavonia – Gargano*).

3. U dvočlanoj imenskoj formuli prevladavaju prezimena u genitivu: *Ivan Dovize*, *Catarina Radoccia*, *Cesare Radi*, *Mara Nicoli*..., što je nasljedovanje talijanskoga imensko-prezimenskog uzorka.

U tipu takve formule: *Petrus Boze*, *Valesco Luce* te *Jacomo Gurguro*, *Bucicchio Cuccorado* u protokolnim zapisima iz 16. stoljeća nahodimo još sasvim neprilagođen talijanski imensko-prezimenski obrazac.

4. Talijanski utjecaj dekomponirane hrvatske imenske formule očitovao se u obrascu od osobnog imena, talijanskog prijedloga *de / di* i prezimena: *Domenico di Radeglia*, *Emilia de Radonicchio*, *Sabela de Vucetta*, *Buccasini di Luca*. Takva je tipa prezime hrvatskog leksikografa Jakova Mikalje (od *Mikalja*).⁴²

Izvan službenog lika dvočlanog obrasca identifikacije, koji je primijenio talijanski uzorak, Hrvati su u međusobnom općenju rabili tročlanu imensku formulu od osobnog imena, roditeljeva imena u genitivu jedinke (analitički patronim) te od imena kojeg od pretka, i to u obliku posvojnog pridjeva na *-in*: *Džens Severija Mingunin* (= Vice od roditelja Severa i pretka Minguna (tj. Dominika), *Nažik Sepa Cirokin* (Frane Josipa strica Rokova) itd.

Danas u izmijenjenome imenskom repertoaru sačuvala se davna struktura imenske formule iz doba dolaska hrvatskih doseljenika u južnu Italiju, kad u njih prezimena još nije bilo. Ta je imenska formula do danas prisutna na samom rubu

⁴¹ Vidi u radu S. Perila, o. c., 25–53.

⁴² Vidi bilješku 38.

svakodnevne, pučke, neslužbene uporabe. U službenim prezimenima nazrijevaju se vrlo blijedi ostatci nekoć bogate hrvatske antroponimije, koja se gotovo sva može potvrditi u kraju koji je ta populacija napuštala već u srednjem vijeku, a osobito krajem 15. i u 16. stoljeću.

Prepušteni sebi u prostranoj apeninskoj izoliranosti, s prekinutom vezom s maticom gubila se u njih svijest o podrijetlu, o ostavljenoj postojbini i o jezičnoj pripadnosti.

Taj njihov jezik i ta onomastika, zamrznuti kao u hladnjaku, ostavili su ne samo svjedočanstva davne hrvatske prisutnosti nego i važne podatke njihove materijalne i duhovne kulture.⁴³ Ostavili su bogatu lepezu rodbinskih naziva i apelativa u vezi s njima: *'otac, 'mat, hč'ere, b'rat, sēstra, ta'rela* (djed), *ma'rela, muž, žena, šoša* (< mol. scioscia 'starija sestra'), *bāca* (hipokoristik, 'stariji brat'), *ne'vista, s'vekar, 'sekrva, 'šurjak, šurja'kica, 'diver, cila* (= stric, ujak), *tēta, dīte, 'dovac, do'vica, z'babna, vlah* (= zaručnik), *vlahinja* (= zaručnica), *ljud* (= čovjek)... Oni upozoravaju na patrijarhalno-zadružni ustroj obitelji. *Mrlakin* je 'opći prišvarak za pastira', *Mrljakin* je 'nadimak za mnogobrojne članove obitelji Mirko'. Oni su se, kako smo već spomenuli, doselili s predjela oko Baćinskih jezera.⁴⁴ Na vlaški utjecaj upućuju augmentativno-meliorativne tvorbe: *Mrlakina, Jakovina, Jureta, Radeta, Peronja, Mileta, Vučeta, Pavluša*, te patronimi na *-ica* (*Vučica, Grgorica, Radonjica, Budinica*) karakteristični za morlačku populaciju, te imenski vlaški sufiks *-ul* (*Radul, Micul*), glagolske inačice: *čičarati, -am* (npr. *čičaraju na našo* 'govore naškim govorom'), *čaćarat* i *k'ik'rat* u istom značenju.

Zanimljivi su već rijetki, ali u ovom kraju potvrđeni leksemi: *župa* 'muški haljetak', *žrtje* 'vino', *tēg* 'rabota', *šuma* 'suhar, suho granje', dok za 'šumu' rabe *dub*. *Mrljuš* je u njih 'miris, vonj', *laza* 'otvor u ograđeno zemljište', *lama* 'kaljužasto tlo', *jezerina* 'blatina', *ulica* 'proširen prostor u naselju',⁴⁵ 'živicom ograđen poljski put', ponedjeljak zovu *prvidan*, pridjev *lačan* znači 'gladan', kako je uobičajeno u naseljenih Vlaha u Istri, a ja sam ga zabilježio i na Pelješcu. Za prozor imaju svoju riječ *svitlica* i *svitlana* (u Filiću), a za cigaretu *dimač* u Kruču i *dimnica* u Mundimitru. Imenicu *puh*, koja na abruškom dijalektu glasi *lire* (f.), te ujedno znači i 'novac' (tal. lira), uzeli su kao naziv za svoj novac, zapravo "novčanu jedinicu", kao davno prisjećanje kad se kožicama kune (puhova srodnika) plaćalo umjesto novcem.

⁴³ Gotovo nestvarno djeluju Smodlakine riječi za njegova prvog susreta s moliškim Hrvatima: »Sve mi se ovo činilo nestvarno. Kao da su se probudili moji predci od prije nekoliko vjekova i ja se našao među njima.« (J. Smodlaka, Posjet apeninskim Hrvatima, Zadar, 1908., p. o.).

⁴⁴ I *vlah / vlahinja* i *mrlak* (= maurovlak) i *Mrlakin* upućuju na to da je u ovoj populaciji bilo staroga vlašskog pučanstva.

⁴⁵ Tako je npr. u Sumartinu na Braču (to je ista populacija). Tako sam zabilježio u Vrgadi i drugdje.

Ovi Moližani sačuvali su najstariju poznatu hrvatsku bugaršticu, pjesničku vrstu koja nosi hrvatski biljeg jer su bugarštrice zapisivane gotovo samo na hrvatskom prostoru. Ova je međutim zapisana 1. lipnja 1497. godine u Gioia del Colle za posjeta napuljske kraljice Izabele de Balzo, a pjevali su je hrvatski izvođači uz ples koji je gledateljima nalikovao, kaže zapisivač i dvorski pjesnik Ruggero de Paziienza, na "poskakivanje koza".⁴⁶ Bio je to, kaže srpski književni historičar akad. Miroslav Pantić, »susret napuljske kraljice sa srpskom narodnom pesmom«.⁴⁷

Svojedobno sam (1984.) napisao raspravu dokazujući jezikoslovnom raščlambom i objašnjenjem imena izvođača pjesme napuljskoj kraljici koji je to narod bio, čijim je jezikom pjevana ta pjesma i gdje se je taj jezik govorio i čijoj antroponimiji imena izvoditelja pjesme i plesa pripadaju.⁴⁸

Sretno je bilo uočiti kako su se u moliških Hrvata sačuvali i druge danas već teško rekonstruirane narodne pjesme. Neke od njih, kao one o Marinoj kletvi upućenoj Jivanu Karloviću, zabilježio je Fran Kurelac u svojim *Jačkim ili narodnim pšmama prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šopronske, mošonske i željeznoj na Ugrih*.⁴⁹ Pokazalo se je time jedinstvo hrvatskih folklornih elemenata s kraja 15. i 16. stoljeća u prvoj najsjevernijoj i najjužnijoj, dakle u najstarijoj i međusobno najudaljenijoj hrvatskoj "rasutoj baščini".

Zbog toga su ove jezične tečevine davnih iseljenika s makarskog područja važne, upravo dragocjene.

B. Toponomastičke bilješke

Dok su antroponimi po svojoj naravi selilački spomenici i važni za demografska i migracijska proučavanja, toponimi su pridruženi objektima koje imenuju. Ti su objekti postojani i nepremjestivi pa toponimi, osim povijesnojezičnih obavijesti koje nose u svojim leksičkim i onomastičkim sadržajima, pokazuju na prisutnost i rasprostranjenost puka koji ih je davno stvorio i njima se stoljećima služio.

Već smo spomenuli kako su toponimi Peschici (: **pěskъ*) i *Lesina* (: *lěsъ* 'šuma') vrlo stari iz vremena nezamijenjenoga jata.⁵⁰

Mnogi toponimi s etnonimnom osnovom *slav-* potvrđeni su u 13. i 14. stoljeću: *Castellucio de Sclavia* u Capitanati (1305.), *Casale Sclavorum* u Terra di Lavoro

⁴⁶ ... »soltano como caprii ... gridando ad alta voce in lor sermoni«.

⁴⁷ M. Pantić, o. c., vidi bilješku 20.; P. Šimunović, Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarštica, *Narodna umjetnost*, 21, Zagreb, 1984., 53–68.

⁴⁸ Vidi u mojem radu navedenom u bilješki 47.

⁴⁹ Zagreb, 1871., XXXIV–XXXV.

⁵⁰ Jat /ě/ je od davnih čakavskih doseljenika u tim toponimima supstituiran fonemom /e/, dok su moliški Hrvati, doseljenici iz 15. i 16. stoljeća došli kao ikavci (ě > i).

(1306.), *Sclavi* (biskupija Tirezito, 1309.), *S. Martini in Sclavis* (biskupija Marsia, krajem 13. st.), *S. Nicolò degli Schiavoni* u Vastu (1362.) itd.⁵¹

Toponime iste etničke i jezične provenijencije istražio je Roberto Perrone Capano.⁵² Ti su etnonimni toponimi ekscerpirani uglavnom s povijesnih zemljovida i drugih vrela, o čemu Capano dokumentirano navodi i bilješkama (str. 166–172). Autor je obuhvatio prostrano područje nekoć raspršene slavenske (uglavnom hrvatske) dijaspore koju najčešće predstavljaju etnonimima: *Sciavo*, *Schiavone*, *Slavo* i slično, imenom zemlje *Schiavonia*, ili grada odakle su doseljenici došli (*Ragusa*, *Catara*, *Traù*, *Sebenico*, *Zara* itd.). Kao važna svjedočanstva njihove rasprostranjenosti navodimo ih: *Schiaviano – Montorio* (Teramo), *Quartiere Schiavone o Case Basse* (Teramo), *Schiavi d' Abruzzo* (Chieti), *Ponte Morgia – Schiavone* (ispod Biferne), *Piano Schiavi* (blizu Vinchiature), *Guado* ('pličina, gaz') *Schiavo* (blizu Morcone), *Contrada Schiavone* (između Sassinoro i Santa Croce del Sannio), *Ginestra degli Schiavoni* (Benevento), *San Giacomo degli Schiavoni* (Gargano), *Coppa Schiava* (Vico di Gargano), *Pontone degli Schiavoni* (Peschici), *San Pietro degli Schiavoni* (Brindisi), *Santovito degli Schiavoni* (od 1836.: S. Vito degli Normani), *Contrada Schiavuni* (između Manduriae i Uggiana), *Cappella dello Schiavo* (blizu Savae), *Schiavelli* (provincija Luce), *Contrada Schiavoni* (Taranto), *Marina di Schiavonia* i *S. Maria di Schiavonea* (Corigliano Calabro), *Schiavo – Ardore* (provincija Reggio Calabria), *Rione Schiavone* (u Reggio Calabria), *Schiavonea* (pod brdom Peloritani), *Ponte Schiavo* (između područja S. Stefano i Giampilicri na jonskoj obali), *Roccia dello Schiavo* (Monte Pellegrino blizu Palermo), *Schiava di Tufino* (blizu Nolae), *Grumo degli Schiavi* (blizu Napulja), *Contrada Schiavone* (blizu rijeke Moscariello, Sessa Aurunca), *Massaria Schiavetti* i *Ponte degli Schiavi* (uz kanal Circondariale), *Rio degli Schiavi* (sada Fontechiari), *Sciavi* (con "Villa" antica Schiava, ispod gore Trebolani), *Lo Schiavone* (otočić blizu Monte di Procida), *Punta dello Schiavo* (Ischia), *Mon Schiavone* sull' isola di Ponza.

Uz toponimiju etnonimskog postanja bilježimo još *Valle Ragusa* (Monte sant' Angelico), pleonastični oronim *Monte Glavizza* (Villanova del Batista, u starini: *Palcarino degli Schiavoni – Avelino*).

Imamo mnogo izravnih dokaza da se pod etnonimom *Sclavone* i sl. uvijek i posvuda krije hrvatska etnija, ali je mnogo dokaza da etnonimi *Schiavone*, *Schiavo*, *Šklavun* itd. služe kao sinonimi za dalmatinsko, odnosno hrvatsko ime. Tako se npr. godine 1584. u Palcarinu degli Schiavoni (u Irpiniji) navodi da je sveće-

⁵¹ Marcello di Giovanni, Il contributo della toponomastica al problema della presenza Slava nell' area medioadriatica occidentale, u zborniku "Romania et Slavia Adriatica", *Festschrift für Ž. Muljačić*, Homberg, 1987., 432.

⁵² B. Perrone Capano, Sulla presenza degli Slavi, e specialmente nell' Italia Meridionale, *Atti della Accademia Pontaniana*, nuova serie, vol. XII, Napoli, 1962., 165–172.

nik »*de nazione Schiavone o Dalmatico*«. ⁵³ U to doba po Italiji se osnivaju mnoge dalmatinske / ilirske / hrvatske kongregacije, zajednice, bratovštine. Njihove crkve nose naizmjenično te etnonimske atribute, što svjedoči da je riječ o došljačkoj slavenskoj katoličkoj populaciji, najprije čakavskoj, a onda ikavsko-štokavskoj iz doba osmanlijske najezde u 15. i u 16. stoljeću. Tada, kako tvrdi F. Gestrin, jedan od najboljih poznavatelja tih migracija, ⁵⁴ iz južnoslavenskih zemalja istočno od crte Drina – Bojana doseljenika u Italiju gotovo i nije bilo. »Vjerska je razlika bila za njih u ono doba prevelika zapreka«. ⁵⁵

Koga to Talijani identificiraju po navedenim etnonimima svjedoče već spominjani toponimi *Dalmatia* na prostoru Moliza, te toponimi *Ponta Crovatico* i *Grotta Crovatico* između Pještice i Vasta na Garganskom poluotoku. ⁵⁶

* * *

Imena hrvatskih moliških naselja nose pohrvaćene talijanske likove: *Acquaviva* ⁵⁷ *Collecroce* (hrvatski: *Krùč*, pokrata A), *Montemitro* (hrvatski: *Mundimītar*). Podrijetlom se ovaj ojkonom vezuje s toponimom *Monte Muchio* od latinskog apelativa *mūtula*: *meta* 'hrpa', 'stožasto (brdo)'. Godine 1168. spominje se kao *Monte Mituli* (pokrata M), ⁵⁸ *San Felice* (> hrvatski *Stifilič* > *Filič*, pokrata F). Ojkonom je motiviran imenom svetca odvjetnika sv. Felicija. ⁵⁹

Hrvati su u Italiju donijeli i svoju toponimiju. Iako su došli na već imenovano zemljište, uspjevali su tijekom stoljećâ nametnuti svoja zemljopisna imena koja su brojnija ondje gdje su se Hrvati dobro održali stoljećima. Zorno se to vidi u toponomastičkom radu Antonija Sammartina, ⁶⁰ u kojem je popisao i obradio toponime Mundimitra nastale pretežito od zemljopisnih nazivaka. To su među ostalim:

- a) hrvatski toponimi: *Břdo* s dopunjenim identifikacijama (*Břdo do Fůnde vėlike*, *Břdo Piřsalin*, *Břdo Sevėrjin*), *Crikva stāra*, *Dòlāc*, *Drāge*, *Gārme* (: *garma* 'usjedlina', 'crepaccio'), *Glāvica*, *Grād* 'naselje', *Gůvno Tōmasin*,

⁵³ Jelka Vince-Pallua, Doprinosi utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji, *Tjedan moliških Hrvata*, Zagreb, 16. – 21. VI., 1966., str. 20.

⁵⁴ F. Gestrin, Migracije iz Dalmacije u Marke u XV. i XVI. stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, X, Zagreb, 1977., 395–404.

⁵⁵ Citat iz Gestrinova rada na str. 396.

⁵⁶ R. Perrone Capano, o. c., 140 i bilješka 28 na str. 167.

⁵⁷ Lat. pridjev *vivus* nosi prepoznatljivo značenje 'protočan, svjež'.

⁵⁸ Vidi *Dizionario di toponomastica. Storia e significato dei nomi geografici italiani*, ed. Utet, 1991., str. 419, s. v. *Montemitro*: »un' isola linguistica serbocroata, colonizzata probabilmente nel sec. XVI«. Zadarski toponim *Puntamika* istoga je postanja.

⁵⁹ Ojkonom je istoga postanja kao kaštelanski *Štafilič* < **střfilič* < **stufeliciu* < *san(c)tufeliciu*.

⁶⁰ Antonio Sammartino, Studio toponomastico dal territorio di Montemitro (in collaborazione con Petar Šimunović). *Folia onomastica Croatica*, 8, 1999, 133–154.

Hižèvina ('razvalina stare zgrade'), *Īzer* 'jezero', *Izèrina* 'močvarno zemljište', *Jāža* 'jaz', *Krīž* (*Krīž do Mūnda*, *Krīž do Māt* 'postaja u procesiji na kojoj je stajalo raspelo'), *Kòrito*, *Mōst*, *Na bṛdi*, *Nad jāme*, *Po(d) Grādo* ('mjesto prvotnoga naselja'), *Pod grābri* (: *grābār*), *Pòtòk*, *Potokič*, *Pòtòk mālī*, *Pūča* ('studenac', tal. *pozzo*), *Pūt dō reljice*, *Ravnīca*, *Rīka*, *Sélo* ('ostatci stare građevine'), *Stāza*, *Strāne*, *Vrtlīne*, *Zà crīkūon*, *Zèmblija bìla*, *Zid do sta Lúcé*, *Ždrīla*, *Ždrīla māla* itd.

- b) talijanski toponimi prilagođeni moliškohrvatskomu izgovoru: *Bàlūn do Fundāuste* (: *Vallone di Fundaušta*), *Blividīr* (: *belvedere*), *Fīška do Lāme* ('*area rocciosa della contrada Lama*'), *Fòs Anželunov* (: *fosso*), *Fūnd dōnj* ('donja fontana'), *Fūnda Ròkova*, *Grāšete* (G pl *Grāšēt* (: 'travnjak', *terra grassa, fertile*), *Kàrkara pòpova* ('Popova vapnenica'), *Karbùnāra*, *Māndrele* ('pašnjaci' : *mandrun* 'tor'), *Masàrija zgòrena* (: *maseria* 'poljsko imanje'), *Mūnat* G sg *Mūnda* (tal. *monte* 'brdo'), *Sùlanja* ('prisoje', tal. 'luogo soleggiato, esposta al sole'), *Vāl dimboka* itd.

Ostala zemljopisna imena crpio sam još iz Rohlfsova rječnika (oznaka R),⁶¹ iz navedene Rešetarove monografije (oznaka Rš),⁶² te iz navedenog djela Marcella de Giovannija⁶³ (oznaka G).

Ta toponimija obuhvaća ove semantičke kategorije:

1. Toponimi motivirani osobitostima tla: *Dubrava* (Rš), *Glavizza* (M, F), *Vrisi* / *Brizi* (R), *Polizza* / *Polizzi* (R), *Livade* / *Livadi* (R), *Gruda* (R), *Gruba dolina* (R), *Grana* (R), *Gora* (R, i drugdje), *Grba* / *Gerba* (R), *Draga* (R), *Dumboco drago* (F), *Kraji* / *Crai* (R), *Dolaz* (R), *Ravnizza* (Rš), *Berdo drače* (F), *Berdo Calvario* (A), *Solagna* 'prisoj' (R), *Draghe* (F), *Dumbaz* (A), *Sdrila* (G), *Rudina* / *Fosso della Rodina* (F), *Berchicci* (= Brdčići) (M), *Greda* / *Gredo* (G), *Gricci* (= Griči, u Paladi) (R), *C. da Rognovizza* (: runjav 'šumovit') (G), *C. da Brigo* (pleonastični toponim) (G), *C. da Dolazzo* (G), *C. da Draghe* (G), *C. da Strane* (G).

2. Toponimi motivirani sastavom tla: *Stina* (R), *Drvar* / *Dervara* (R), *Cuco* (= Kuk) (R), *Colaci* (metafora: Kolač) (R).

3. Toponimi motivirani vodom: *Vrila* (*Urilla*) (R), *Poplavnizza* (G), *Jesera* / *Jazora* (R), *Jaz* / *Jazzo* (R), *Mrmovica* (Rš),⁶⁴ *Martavizza* (= mrtvaja) (A), *Locqua* / *Locca* (F), *Fontizza* 'vrelo' (G), *Fonte Pucia* (= puč 'vrelo') (G), *Puč* / *Pozzo Grande* (G), *Fonte Berchicci* (= vršići) (G), *Marsavizza* (: mrzal) (G), *Bucavizza* (: buk)

⁶¹ G. Rohlf, *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria*, ed. E. Longo, Ravenna, 1974., 434 str.

⁶² M. Rešetar, o. c.; vidi bilješku 14.

⁶³ M. de Giovanni, o. c., vidi ovdje bilješku 2.

⁶⁴ Vrelo je skriveno iza šikare, pa se čuje njegov žubor prije nego ga se okom opazi. Toponim je onomatopejskog postanja i vjerojatno je u vezi s talijanskim glagolom *mormorare* i(li) hrvatskim *mrmoriti*.

(G), *Ieserina* (= jezerina ‘močvarno tlo’) (G), *Potocco* (G), *Coritti* (= korito) (G), *Kanalić* (Rš), *Voda slana* (F).

4. Toponimi motivirani florom: *Blitvina* (F), *Dubrava* (‘šuma’) (M), *Stup* (= deblo) (F), *Valle Dumbac*, *Rosciavizza* (= (K)ruškovića?) (G), *C. Paprato* (G), *Valle di Miscignavizza* (= Višnjevica?) (G), *Topolizza* (G) / *Tupuliccio* (F), *Berdo drace* (= drač) (F).

5. Toponimi motivirani faunom: *Berdo do kujne* (= Konjsko brdo), *Most do tovari* (Ponte degli Asini) (A).

6. Toponimi motivirani položajem prema drugim objektima: *Monte svrhu Rocile* (M), *Fonte donio* (= donji), *Fonte zdolu Grade* (A).

7. Toponimi motivirani ljudskom djelatnošću: *Gradina* (A), *Krisina* (= križina, grižina) (A), *Ulizza* (‘poljski put ograđen živicom’, ‘čistina između kuća’), *Puč* (pozzo ‘studenac’, ‘fossa’) (M), *Puč Verchi* (= *Puč veliki, Pozzo Grande), *Puč mali* (dio sela u A) (Rš), *Cimiter* (= groblje), *Colle di cimitro* (F), *Zide stare* (‘predio prvotnog naselja’) (A), *Selo* (M), *Selina* (dio sela u Kruču) (A), *Stasa* (Stazzo) (M), *Vertlina* (A), *Kašteja* (= kaštil) (Rš), *Grad* (‘naselje’).

8. Toponimi motivirani svojinom vlasnika: *Maseria Mirco* (A), *Maseria Papiccio* (A), *Colle di Jure* (R), *Gora Ilijina* (Gora d’ Elia) (R).

Navedena toponimija predstavlja rijetke prežitke pretežito zemljopisnih termina koji su se toponimizirali. Takav je prvotni i najnaravniji put nastanka toponima. Uvidom u toponimiju Makarskog primorja koju je istražio i publicirao prof. dr. fra Karlo Jurišić⁶⁵ uočavamo da je hrvatska toponimija u južnoj Italiji, a specijalno moliška, gotovo preslik makarske toponimije. To je naravni put prijenosa imenâ iz stare postojbine u novu.

Ti toponimi rasuti južnom Italijom postali su i ostali nepobitnim svjedocima etničke i jezične istine, vječnim i neuništivim pokazateljima davnašnje hrvatske prisutnosti u tom kraju dalekom od nekadašnjeg prebivališta njihovih nadjevatelja, koji su se stjecajem političkih i gospodarskih (ne)prilika iselili na onu stranu Jadrana prije pola tisućljeća i samo djelomice preživjeli ondje u općoj izoliranosti i mûku stoljeća njima nesklone povijesti.

Jer ta zemlja, koja ih je dobrohotno primila i udomila, oduzimala im je sve vrijeme i sve više dva bitna sastojka nacionalnog bića – jezik i imena.

Stoga ovi jezični i onomastički prežitci u Molizama, i drugdje po južnoj Italiji, kao riječi, kao misao, kao spomenici, imaju poput drugih spomenika (i više od njih) svoje prepoznatljive osobitosti, svoj sadržaj, svoje značenje, leksičko i onomastičko, i u jeziku svoja pravila ponašanja po kojima ondje “ukotvljeni” djeluju

⁶⁵ Vidi rad K. Jurišića, Nazivi naselja Makarskog primorja (Prvi spomen i značenje), *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, Makarska, 1970., 83–120.

kao spomenici kulture i spomenici pamćenja.

Ta imena omogućuju nam uspostaviti onaj čulni dodir s prošlošću preko predmeta svojih imenovanja. Njima svjedoče o stvarnim i jezičnim istinama kroz pravu i jezičnu povijest.

Ti Hrvati stoljećima izolirani i zaboravljeni u apeninskim brdima, u okružju talijanskih dijalekata i talijanske kulture, gubili su svijest o sebi, jeziku i postojbini svojih predaka. Tek u minulom 20. stoljeću poučeni su otkud su došli njihovi predšasnici. Dotad su čuvali zamučenu predodžbu da potječu »z *one ban(d)e mora*«. Tek u minulom stoljeću postaju svjesni svojega etničkog imena i svojega nacionalnog jezika. Pola tisućljeća umjeli su samo »*govorit po našo*«. Prepušteni vremenu koje ih je gutalo mûkom i zaboravom, ispunjavali su, kako su mogli i umjeli, zavjet svojega sunarodnjaka sveučilišnog profesora Nikole Nerija (istaknutog ratnika za ujedinjenje Italije, poginulog u Garibaldijevim postrojbama 1799.), koji je redovito navraćao u ta brda i neprekidno ponavljao svojim sunarodnjacima: »*Nemo ta gubit naš lipi jezik*«.

Mnoga osobna imena i toponime, koje su hrvatski doseljenici uspjeli sačuvati, imaju svoj iskon u Makarskom primorju, a svoj odzvuk s druge strane Jadrana.

Vrijedilo se upoznati s njima, jer nose važne narodnosne i jezične poruke.

Literatura

- ALESSIO, G. 1962. Apulia et Calabria nel quadro della toponomastica mediterranea, *Atti e memorie del VII. Congresso internazionale di scienze onomastiche*, I, Firenze, 65–129.
- ARANZA, J. 1892. Woher die südslavischen Kolonien in Südtalien, *Archiv für slav. Philologie*, XIV, Berlin, 78–82.
- BADURINA, P. T. 1950. *Rotas opera tenet arepo sator*, 55 str. Roma.
- BARAČ, J. 1904. *Hrvatske kolonije u Italiji*, Split.
- BROZOVIĆ, D. 1970. O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije, *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, Makarska, 381–405.
- DE GIOVANNI, M. 1987. Il contributo della toponomastica al problema della presenza slava nell' area medioadriatica occidentale, "*Romania et Slavia Adriatica*", *Festschrift für Žarko Muljačić*, Homberg, 431–453.
- Dizionario di toponomastica. Storia e significato dei nomi geografici italiani* (1990), ed. Utet. Torino.
- GESTRIN, F. 1977. Migracije iz Dalmacije u Marke u XV. i XVI. stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, X, Zagreb, 395–404.
- HRASTE, M. 1963. Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana, *Kolo Matice hrvatske*, 5, Zagreb, 615–626.

- JURIŠIĆ, K. 1970. Nazivi naselja Makarskog primorja (Prvi spomen i značenje), *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, Makarska, 83–120.
- KAČAROV, I. 1996. *Tjedan moliških Hrvata* (brošura), 16. – 21. VI. 1996., Zagreb.
- KRPAN, S. 1988. *Od Karaša do Biferne*, za Molize 295–313. Zagreb.
- MAKUŠEV, V. 1874. *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum et tabularis bibliotecis italicis depromta*, Varšava.
- MIRDITA, Z. 2009. *Vlasi starobalkanski narod*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 125–131.
- Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji* (1975), Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1043–1044.
- PANTIĆ, M. 1977. Nepoznata bugarštica o despotu Đurđu i Sibirjanin Janku iz XV veka, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, XXV, Novi Sad, 421–439.
- PERILLO, F. S. 1988. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. LI–LII, 1–4, Beograd, 1988., 23–53.
- PERRONE CAPANO, R. 1962. Sulla presenza degli Slavi, e specialmente nell' Italia Meridionale, *Atti della Accademia Pontaniana*, nuova serie, vol. XII, Napoli, 165–172.
- REŠETAR, M. 1911. Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens, *Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung*, IX, Wien.
- ROHLFS, G. 1974. *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria*, Ravenna: E. Longo, 434 str.
- SAMMARTINO, A. 1999. Studio toponomastico dal territorio di Montemitro. *Folia onomastica Croatica*, 8, 1999, 133–154.
- SMODLAKA, J. 1904. Ostaneci jugoslavenskih naseobina u donjoj Italiji, *Hrvatska misao*, III, Split.
- SMODLAKA, J. 1906. *Posjet apeninskim Hrvatima*, p. o. Zadar.
- SUJOLDŽIĆ, A., B. FINKA, P. ŠIMUNOVIĆ, P. RUDAN. 1987. Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija, *Rasprave Zavoda za jezik*, 13, Zagreb, 117–146.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 1984. Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarštica, *Narodna umjetnost*, 21, Zagreb, 5–68.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 1987. Antroponimija hrvatskih naseljenika u južnoj Italiji, *Zbornik VI jugoslovenske onomastičke konferencije u Donjem Milanovcu*, 9.–12. 10. 1985., izd. SANU, Naučni skupovi, 37, Odeljenje jezika i književnosti, 7, Beograd, 445–456.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 2005. Toponomastičke značajke dubrovačkog otočja, u: *Toponimija hrvatskog jadranskog prostora*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 107–122.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 2006. *Hrvatska prezimena*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 449–503.

Molise Croats and their names
Molise and other settlements in southern Italy
through the perspective of local Croatian onomastic data

Abstract

Evidence of Slavic settlements in southern Italy has been recorded since the 10th century, most prominently those in the Molise region in the 15th and 16th centuries.

In this paper, their dispersement and Croatian ethnic origins will be demonstrated on the basis of onomastic and other linguistic data (with special attention paid to the fact that the population has sometimes been proclaimed to be of Bulgarian, Montenegrin or Serbian origin in previous literature). It will be established that the immigrants originally came from Makarska, and an analysis is given of Croatian personal names, surnames and toponyms that bear witness to the history of this Croatian population.

Ključne riječi: hrvatska imena u Italiji, Molize, Kruč, Mundimitar, Stifilić

Key words: Croatian names in Italy, Molise, Acquaviva Collecroce, Montemitro, San Felice